

*Recenzija***Raymond Aron:*****Mir i rat među narodima***

S francuskoga prevela Bosiljka Brlečić
Golden marketing, Zagreb, 2001, 906 str.

Pred nama je hrvatsko izdanje već klasičnoga djela *Mir i rat među narodima* Raymonda Arona, jednog od najznačajnijih filozofskih, socioloških i politoloških pisaca 20. stoljeća. Prilika je to da skiciramo nekoliko napomena o autoru i njegovu opusu i naznačimo bitne dimenzije ove knjige i diskusije o njoj. To što Arona na hrvatskome čitamo tek od 1996, kada je preveden njegov paradigmatički spis o totalitarizmu, i ovih dana kada se pojavljuje prijevod njegove najreprezentativnije knjige, kao da nas upozorava na značenje velike literature, ali možda i pokazuje naše dostizanje intelektualnih domašaja suvremenosti.

Raymond Aron (Pariz, 1905–1983) studirao je od 1924. do 1928. na L'École normale supérieure u Parizu, a od 1930. do 1933. studentski boravi u Njemačkoj (Köln i Berlin), gdje upoznaje njemačku duhovnu situaciju, napose misao M. Webera, W. Diltheya i G. Simmela te izbliza prati prodor fašizma. Pod utjecajem tog intelektualnog iskustva objavljuje dva važna djela: *Introduction à la philosophie de l'histoire* (1938) i *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La psychologie critique de l'histoire* (1938). Njemačka teorijska kultura, a napose uvidi i refleksije o individualnom djelovanju i socijalnim fenomenima kao rezultatima individualnih interakcija i njihovih značenja, imat će poslije važno metodologijsko-teorijsko značenje u njegovim filozofskim i političkim spisima, što dolazi do izražaja već u spisima objavljenim za vrijeme rata, koji će kasnije biti objavljeni pod naslovom *Machiavel et les tyrannies modernes*.

R. Aron jedan je od onih francuskih intelektualaca koji nastavljaju borbu protiv fašizma i onda kada je Francuska kapitulirala. Riječ je o tomu da Aron uoči Drugoga svjetskog rata služi francusku vojsku, odakle se kao časnik priključuje de Gaulleu, odlazi u London i intenzivno surađuje u "La France libre". Nakon rata nastavlja svoja teorijska istraživanja i novinarsko-publicističku djelatnost ("Combat", "Le Figaro", "L'Express"). U tim godinama dinamičnoga intelektualnog angažmana francuskih intelektualaca Aron je učinio jasan otklon ne samo od doktrinarnog i "egzistencijalističkog marksizma" nego i od prevladavajućega tumačenja političkih i socijalnih zbivanja vidljivih, napose, u odnosu prema SSSR-u, staljinizmu, revoluciji, revolucionarnom teroru itd. Kritika totalitarnoga fenomena ne samo u fašističkoj već i nacističkoj i realsocijalističkoj tradiciji i oštar sukob s J.-P. Sartreom i francuskom lijevom kulturom, iskazuju se naročito u

spisima: *L'Opium des intellectuelles* (1955), *Marxismus imaginaires* (1970), *Essai sur la liberté* (1965), *Demokratie et totalitarisme* (1966; hrv. izdanje *Demokracija i totalitarizam*, Politička kultura, Zagreb 1996) i *Les Désillusions du progrès* (1969).

R. Aron je bio profesor na Sorbonei, Collège de France, L'Ecole nationale d'administration i L'Institut d'Etudes politiques. Napisao je važna djela o razvoju sociološke misli i briljantne ogledе o suvremenoj sociološkoj analizi. Radi se o tome da je Aron poduzeo rekonstrukciju cijele sociološke misli (od Montesquieua, preko Comtea, de Tocquevillea, Marxa, Webera do Pareta) *Les étapes de la pensée sociologique* (1967); jedan je od najlucidnijih tumača strukturalnih promjena u visokorazvijenim društvima: *Dix-huit leçon sur la société industrielle* (1963), *La lutte des classes* (1964) i *Trois essais sur l'âge industriel* (1966). U Francuskoj je rehabilitirao i pokazao liberalnu teorijsku tradiciju, koja u francuskoj socijalnoj misli 19. i 20. stoljeću nije bila osobito zastupljena.

Ako su ga radovi o totalitarizmu stavili uz bok Hannah Arendt i drugih velikih istraživača i kritičara totalitarizma; ako je označio zaokret prema liberalizmu iz kojega su crpili poticaje mnogi mladi intelektualci kao npr. François Furet i dr., Aron je ipak ponajviše poznat po radovima o ratu i miru. Ili, drugačije rečeno, kada bi trebalo istaknuti trajnu ili postojanu dimenziju Aronova spoznajnoga interesa, onda bi to bila njegova zaokupljenost fenomenom rata i mogućnostima mira. Desetljećima je Aron, kao znanstvenik i kao publicist, istraživao i reflektirao ta pitanja jer je polazio od pretpostavke da je ljudska povijest, a osobito 20. stoljeće, neizbježno određena suodnosom te pojmovne opreke. Iz tog trajnog interesa nastala su Aronova djela koja nedvojbeno spadaju u ponajbolje suvremene teorijsko-filozofske radove o fenomenu rata i mira. Riječ je o spisima *Paix et guerre entre les nations* (*Mir i rat među narodima*) (1962); *Le grand débat. Introduction à la stratégie atomique* (1963) i *Penser la guerre. Clausewitz* (1976). I mada se Aronova studija o fenomenu rata i Clausewitzeve klasične paradigme razumijevanja ratnog fenomena smatra briljantnom, ipak je po mišljenju meritornih poznavalaca opusa R. Arona njegov spis *Mir i rat među narodima* monumentalna, ponajbolja knjiga o toj temi, a mnogi je, primjerice S. Hoffmann, uzimaju kao ono djelo koje najbolje i najadekvatnije reprezentira cijelu Aronovu misao.

Mir i rat među narodima napisao je Raymond Aron u razdoblju 1960–1961. godine, a djelo je objavljeno 1962. Posljednje izdanje, objavljeno 1984, ubrzo nakon piščeve smrti, po kojem je sačinjen hrvatski prijevod, sadržava i Aronov *Novi predgovor* u kojem on odgovara na brojne prigovore. *Mir i rat* je najambicioznije Aronovo teorijsko-političko djelo ponajviše stoga što je ono i pokušaj teorijske razrade, i sociologija međunarodnih odnosa, i analiza svijeta šezdesetih godina prošloga stoljeća, i “prakseologija”, tj. razmatranje “normativnih implikacija” teorije; ukratko, pokušaj najpotpunijeg prikaza međunarodnih odnosa.

Međutim, u pristupu, i u ovom spisu, Aron ostaje vjeran svom razumijevanju povijesne stvarnosti iz ranoga djela *Introduction à la psychologie de l'histoire* (1938): nije moguće obuhvatiti cjelinu povijesne stvarnosti; nužno je vršiti isječke u njoj. Stoga Aron nastoji zahvatiti dio povijesti, pa čak i jedan dio međunarodnih odnosa: zanimaju ga međudržavni odnosi, a ne "međudržavno društvo", to jest ne "sveukupnost svih odnosa između država i privatnih osoba koji dopuštaju da se sanja o jedinstvu ljudskog roda". I dalje, u odnosima između država autor se usredotočuje na "diplomatsko-strategijsko" ponašanje, budući da ono predstavlja samu suštinu tih odnosa, odnosno određuje temu rata i mira.

S druge strane, Aron u *Miru i ratu* ostaje vjeran Maxu Weberu: diplomatsko-strategijsko ponašanje on razumije kao jedan idealan tip, čiju izvornost ustanovljava uspoređujući ga s drugim kolektivnim ponašanjima (npr. ekonomija, sport itd.). Ta usporedba pokazuje da vanjsku akciju država karakterizira mnoštvo ili neodređenost ciljeva usporedo sa zahtjevom proračunavanja sila, nužnih radi osiguranja opstanka i sigurnosti svake jedinice, u jednom skupu koji nije ni zajednica ni istinsko društvo, pošto nema ni centralne vlasti ni zajedničkih vrijednosti. Otuda nastaje "problem vanjske politike"; nužnost svakog sudionika da svoj opstanak osigura on sam, ali i nužnost da sukobljavanje posebnih djelovanja ne izazove sveopću nesigurnost, ili čak sveopće uništenje. Iz toga, pak, proizlazi i jedna "relativna neodređenost" diplomatsko-strategijskog djelovanja, s obzirom na raznolikost ciljeva i sredstava i mnoštvo mogućih racionalnih ponašanja. Ali, otuda, nadalje, proizlazi nemogućnost da se o tom djelovanju uspostavi neka "globalna teorija", jer bi ona pretpostavljala uvijek jedan "istoznačan cilj".

Imajući to u vidu, prvi dio *Teorija: pojmovi i sustavi* (69-230. str.) nastoji utvrditi trajnu logiku odnosa između država tako što vrši klasifikaciju sredstava i ciljeva vanjske politike i pokazuje glavne modele međudržavnih sustava (homogenih i heterogenih, bipolarnih i multipolarnih itd.). Taj uglavnom shematski pristup obrazlaže se ne samo odsustvom jednog jasnog cilja nego i prevagom sudionika u odnosu na sustav, jer sudionici ili, drugačije rečeno, velike sile uobličavaju sustav mada trpe i prinude tih sustava. Drugi dio *Sociologija: determinante i pravilnosti* (233-433. str.) jest istraživanje različitih načina kako pojedini faktori sudjeluju u usmjeravanju vanjske politike neke države (prostor, brojnost, snaga, režimi itd.) i nastojanje da se formuliraju neke temeljne pravilnosti. Tu Aron kroz povijest razmatra veliki broj teorija, hipoteza, ideologija itd. u pogledu utjecaja pojedinih faktora na stanje rata ili mira. U trećem dijelu *Povijest: planetarni sustav u termonuklearno doba* (435-650. str.) Aron izlaže svoju analizu međunarodnog sustava koji obilježava bipolarnost i nuklearna revolucija, to jest često paradoksalnim pravilima odvratanje od napada između velikih sila. Današnjega čitatelja, kada je nestala bipolarnost, Aron privlači, napose, dubinom razmišljanja i enciklopedijskom erudicijom, ali i pronicljivošću i aktualnošću kada, mada je gotovo fasciniran globalnim odnosom sila, poka-

zuje imanentne granice sovjetskog sustava ili, drugačije, neodrživost real-socijalističkoga, izvorno totalitarnoga poretka. Peti dio *Prakseologija: antinomije diplomatsko-strateške akcije* (651-880. str.) usredotočen je na istraživanje suprotnosti između “problema makijavelizma” (problema “legitimnosti sredstava” koja su uvijek podrazumijevala pribjegavanje sili) i “kantovskog problema” (problema “općeg mira”, težnje ka moralu svjetskog zakona koji bi zamijenio “moral borbe”) onako kako se ta proturječnost iskazuje u nuklearno doba. Tu Aron dolazi do “etike opreza ili umjerenosti”. Njegova je kritika usmjerena i na “idealizam” (onih koji misle da je prevladano suparništvo između država, pa se zalažu za mir putem prava i razoružanja) i “realizam” (onih koji smatraju da se antagonizam između dva glavna faktora može prevladati samo pobjedom jednoga od njih) opredjeljujući se za politiku koegzistencije i nuklearne stabilnosti, s jasnim uvidom u granice bilo kojeg “imperija”.

Odmah po objavljivanju *Mir i rat* je izazvao divljenje mnogih autora (npr. Martina Whitea, Henryja Kissingera, Stanleya Hoffmanna), ali i pobudio plodne debate. Prigovori Aronovu djelu dolazili su najviše od autora sa scijentističkim pretenzijama. Tako mu Oran Young zamjera “nedostatak interesa za deduktivnu teoriju”, sklonost da odnose između varijabli razmatra kao “konkretne fenomenološke odnose”, a ne deduktivnim rasuđivanjem; prigovara mu i nedovoljnu pojmovnu preciznost i svojevrsnu sklonost “političkom komentaru”. I dalje, Marcel Merle i dr. prigovorili su Aronu na njegovu prevelikom inzistiranju na odnosima između država, uz zanemari vanje drugih značajnih činitelja. Aronu je, dakle, prigovoreno da se previše usredotočio na diplomatsko-strategijsku akciju, te da gubi iz vida važne dimenzije i utjecaje “međunarodnog društva”.

U predgovoru za novo izdanje (1984), koji se objavljuje sada i na hrvatskom jeziku, Aron je ostao pri svojim stajalištima i metodološko-teorijskim postupcima. U *Mémoires* (1983) izrekao je nešto stroži sud. “Upola sam promašio”, piše Aron, zamjerajući sebi nedostatke u drugom dijelu te žali što nije više govorio o svjetskoj ekonomiji i razradio sociologiju procesa odlučivanja (na to se vraća i u novom predgovoru iz 1984).

No usprkos svim primjedbama i prigovorima, koji uvijek idu uz djelo takve intelektualne ambicije, činjenica je da je Aronov spis *Mir i rat među narodima* jedno od najvećih djela te vrste, i da su ga, bez obzira na vrijeme i svjetski okvir nastanka, aktualizirali ratovi devedesetih godina 20. stoljeća, koji su iznova upozorili kako filozofska, sociološka i politološka refleksija mira i rata nije dana, već zadana tema.

Radule Knežević